

II. Les occupations / De bezettingen

BENOÎT MAJERUS

**«Occupations et logiques policières; la police
bruxelloise en 1914-1918 et 1940-1945»**

Bruxelles, Académie royale de Belgique, 2007, 388 p.

Zoals de politiestelsels in vele Europese landen kent ook het Belgische politiestelsel een turbulente geschiedenis. Zijn geschiedenis in de 20ste eeuw verliep echter wel heel dramatisch. Tot tweemaal toe werd dit politiewezen geconfronteerd met een Duitse Bezetting. In de jaren 1920 en 1930 werd het, evenals in de jaren 1950 en 1960, zwaar op de proef gesteld in massale gewelddadige ordeverstoringen die een uitvloeisel waren van ernstige politieke instabiliteit dan wel ingrijpende economische en staatkundige hervormingen. En op het einde van deze eeuw werd dit politiestelsel vooral onder druk van grote schandalen in de opsporing zo ingrijpend hervormd dat zijn Franse origine nog nauwelijks herkenbaar is.

Hopelijk vormt deze aangrijpende geschiedenis ooit het voorwerp van een onderzoeksproject waarin zij op een coherente, diepgravende en breedvoerige manier te boek wordt gesteld. In het verleden zijn er wel overzichten van deze geschiedenis geschreven en werd er op onderdelen ook al uitmuntend spitwerk verricht, maar

het systematisch onderzoek dat nodig is om dat complexe verhaal van A tot Z te vertellen, is tot nu toe uitgebleven. Hiervoor zijn natuurlijk diverse redenen aan te voeren. Een ervan is ongetwijfeld dat een dergelijk onderzoek maar mogelijk is als er een onderzoeksgroep kan worden gevormd met mensen die door hun eigen onderzoeksactiviteiten ten volle vertrouwd zijn met dit vrij nieuwe domein van historisch onderzoek. Tot voor kort was de samenstelling van een dergelijke onderzoeksgroep bij gebrek aan gekwalificeerde onderzoekers zeker niet mogelijk. Het moment waarop dit tot de mogelijkheden behoort, nadert naar mijn mening echter wel. Indringende studies als die van Benoît Majerus demonstreren dit overduidelijk. De belangrijke onderzoeken die momenteel nog worden uitgevoerd dan wel worden afgerond aan onder meer de UCL, de ULB en de UGent, stemmen evenwel ook bijzonder hoopvol.

In de studie van Benoît Majerus staat de geschiedenis van de gemeentepolitie van de hoofdstad Brussel centraal, vanouds het belangrijkste gemeentelijke politiekorps van het land. Hierin wordt niet haar geschiedenis over de volle lengte van de 20ste eeuw geanalyseerd, maar haar ontwikkeling in drie cruciale episodes : de bezetting tijdens de Eerste Wereldoorlog, het interbellum en de bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog. In die zin bouwt zij tot op zekere hoogte voort op de voortreffelijke, niet uitgegeven, licentiaatsverhandeling over de geschiedenis van de Brusselse politie in de periode 1831-1914 die Luc Keunings in 1980 heeft verdedigd aan de UCL. Hopelijk vindt laatstgenoemde historicus trouwens ooit nog de tijd om deze verhandeling

om te toveren tot een boek. Hij zou er de historische politieliteratuur een grote dienst mee bewijzen.

De analyse die Benoît Majerus maakt van de geschiedenis van de Brusselse gemeentepolitie tijdens de eerste bezetting (1914-1918) en in de loop van de tweede bezetting (1940-1945) is gebaseerd op eenzelfde schema. Aan de ene kant wordt in beide gevallen uiteengezet hoe de politie was georganiseerd en welke veranderingen zij op dit punt onderging. En het woord "organisatie" wordt in dit verband ruim geïnterpreteerd. Het slaat zowel op de bestuurlijke inrichting van de bezettende Duitse overheid als op de samenstelling en professionaliteit van het Brusselse politiekorps zelf en de wijze waarop zijn leden zich opstelden ten opzichte van die vreemde overheid. Aan de andere kant wordt aan de hand van een aantal sprekende voorbeelden besproken hoe het er in de praktijk aan toe ging. Bij deze voorbeelden gaat het niet alleen om kwesties als de aanpak van de prostitutie, de handhaving van de openbare orde op politiek gevoelige momenten en de voedselvoorziening, maar ook om de verlening van hand- en spandiensten door leden van het korps in de sfeer van de gerechtelijke politie aan de Duitse justitie. Voor deze tweeledige opzet van de analyse valt veel te zeggen. Zo wordt enerzijds vermeden dat de geschiedenis van het korps enkel wordt behandeld als een institutionele geschiedenis en wordt anderzijds tegengegaan dat de politiepraktijk wordt onderzocht zonder te beseffen hoezeer deze praktijk wordt gekenmerkt door het organisatorische stelsel waarbinnen politiemensen hun taken moeten uitvoeren. De wijze waarop

de bezettingsgeschiedenis van de Brusselse politie in dit boek wordt geanalyseerd, geeft dus blijk van een doordachte, evenwichtige aanpak van het onderzoek.

De bespreking van de ontwikkelingen tijdens het interbellum heeft vanzelfsprekend eerst en vooral betrekking op de organisatorische veranderingen die het Brusselse korps in die jaren onderging. De schets van deze veranderingen is evenwel ingebed in een uiteenzetting over evolutie die het totale politiestelsel toentertijd doormaakte. Hierbij moet met name worden gedacht aan de oprichting van de gerechtelijke politie bij de parketten en aan de uitbouw van de rijkswacht.

In zijn conclusies onderstreept Benoît Majerus eerst en vooral dat het Brusselse politiekorps – ondanks alles – tijdens beide bezettingen een grote mate van professionele autonomie behield en dat de burgemeester van Brussel grotendeels zelf de controle over dit korps wist te behouden. Hij schrijft dit in hoofdzaak toe aan het feit dat het bestuur van de hoofdstad tijdens beide bezettingen een sterke positie wist te behouden ten opzichte van zowel Duitse als Belgische overheden op hogere niveaus van het landsbestuur. Want in de schaduw van deze machtspositie kon het politiekorps in hoge mate zijn operationele zelfstandigheid bewaren.

Deze eerste belangrijke conclusie wordt in mijn ogen volledig gedragen door de analyses die Benoît Majerus heeft gemaakt. In die zin wil ik er dan ook niets op afdingen. Wel moet bij deze conclusie worden aangetekend dat zij eigenlijk in een wijder verband moet worden geplaatst

om haar goed te kunnen begrijpen. En dit wijdere verband is dat de Duitse overheid tijdens de beide bezettingen de structuur van het politiewezen in België – anders dan bijvoorbeeld in Nederland – grotendeels ongemoeid heeft gelaten. Zij heeft de gemeentepolitie in vele gemeenten niet opgeheven en heeft de korpsen in de grote steden niet verstatelijkt. Hierom kon de politie van Brussel zich tijdens bezetting 1940-1945 veel meer onttrekken aan de greep van de Duitse bezetter en de collaborerende overheid dan bijvoorbeeld de politie van Amsterdam.

De tweede belangrijke conclusie is dat de interne organisatie van het korps tijdens de beide bezettingen weliswaar op bepaalde punten werd gemoderniseerd naar Duits voorbeeld, dit wil zeggen: meer werd gecentraliseerd, maar dat zij grosso modo bleef zoals zij was. Hierbij past dat de personele samenstelling van het korps gedurende beide bezettingen ook geen belangrijke veranderingen onderging. De Duitse of de collaborerende overheden voerden geen systematische en grootschalige zuivering van het korps door en gingen ook niet over tot de gedwongen integratie van partijgangers in zijn rangen. De zittende politiemensen zorgden er op hun beurt voor dat zij dergelijke maatregelen ook niet uitlokten. Zeker tijdens de tweede bezetting wisten zij – door ervaring wijs geworden – hun verzet tegen de Duitse bezetting beter en slimmer te organiseren. Het aantal korpsleden dat door de Duitsers werd gearresteerd dan wel van zijn functie werd ontheven was dan ook gering. Zo ook het aantal politiemensen dat na afloop van de Tweede Wereldoorlog door de Belgische overheid zelf werd weggezuiverd.

Deze conclusie ligt helemaal in de lijn van de eerste conclusie. Waarom zou een bezetter ingrijpen in de personele samenstelling van een korps dat hij niet beschouwt als een onderdeel van zijn eigen machtsapparaat? Waarom zou hij daarenboven het risico nemen dat een dergelijke maatregel groot protest zou uitlokken en de werking van het desbetreffende korps zou ontregelen? Ook op dit punt loopt de geschiedenis van de Belgische gemeentepolitie dus helemaal niet parallel met die van de Nederlandse gemeentepolitie. Deze laatste politie beschouwde Hans Rauter, *Generalkommissar für das Sicherheitswesen* en *Höhere SS- und Polizeiführer* in het bezette Nederland, als een onderdeel van het “Germaansche” machtsapparaat en dus was er hem veel aan gelegen om haar – onder meer via zuivering, scholing en propaganda – ideologisch zoveel als mogelijk naar zijn hand te zetten. De “verburgerlijking” van de Brusselse politie in de periode 1914-1945, waar Benoît Majerus op wijst, heeft overigens volgens hem helemaal niets te maken met de bezettingen. Het feit dat het korps tijdens de Eerste Wereldoorlog nog voor de helft uit gewezen militairen en gendarmes bestond en dat hun aantal tijdens de Tweede Wereldoorlog was geslonken tot 10 %, was niet de resultante van een doelbewust beleid van de Duitse of collaborerende overheid, maar was het uitvloeisel van een ontwikkeling die al op het einde van de negentiende eeuw was begonnen en mogelijk samenhang met de transformatie van de aard van het politiewerk.

Deze opmerking brengt ons bij de derde belangrijke conclusie. Zij betreft de daad-

werkelijke uitvoering van de politietaak. Benoît Majerus stelt – enigszins tot zijn eigen verbazing – vast dat de Brusselse politie tijdens de beide bezettingen zowel bij de bestrijding van de prostitutie als bij de controle op de voedselvoorziening grotendeels te werk ging op manieren zoals die gebruikelijk waren vóór het uitbreken van de oorlog. Dit kan natuurlijk niet worden gezegd van de hand- en spandiensten die de Brusselse politie aan de Duitse justitie verleende. Op dit punt wijst Majerus er evenwel op dat het korps tijdens de eerste bezetting in het algemeen niet veel medewerking hoefde te verlenen en dat, toen het op het einde van de oorlog werd ingeschakeld bij de bestrijding van netwerken die jonge mannen smokkelden naar Nederland, het protest van politiemensen hiertegen door de korpsleiding al bij al relatief gemakkelijk kon worden bezworen. Tijdens de tweede bezetting was de situatie – vooral door toedoen van de uiteenlopende, om niet te zeggen tegenstrijdige, richtlijnen van allerhande overheden omtrent de medewerking die al dan niet moest of mocht worden verleend aan de Duitse gerechtelijke overheid – weliswaar veel gecompliceerder dan tijdens de eerste bezetting, maar ook in dit geval bleef de medewerking van het korps en van individuele politiemensen beperkt. Een van de voornaamste redenen hiervan was dat de Belgische autoriteiten zich er stelselmatig tegen verzetten dat het korps ten behoeve van de Duitse overheid werd ingezet.

In het verlengde van de opmerkingen die eerder door mij werden gemaakt over het verschil tussen de geschiedenis van de Nederlandse politie en die van de Belgische

politie tijdens de Tweede Wereldoorlog, past het om ook hier te wijzen op een belangrijk verschil tussen de beide geschiedenissen. In Nederland sprongen de lokale bestuurlijke en gerechtelijke autoriteiten nagenoeg nooit in de bres voor de politie als zij werd opgevorderd om medewerking te verlenen aan acties van de Duitse politiediensten. Hier moesten politiemensen echt zelf bepalen wat nog door de beugel kon en wat zeker niet. Dit enorme verschil heeft zeker veel te maken met het feit dat de Nederlandse politie tijdens de tweede bezetting in een heel andere verhouding stond tot de Duitse overheid dan de Belgische. Het kan echter ook een gevolg zijn geweest van het feit dat de Nederlandse overheden – anders dan de Belgische – geen ervaring hadden met een Duitse bezetting en mede hierdoor veel toeschietelijker waren naar de Duitse overheid dan hun collegae aan de overzijde van de grens.

Benoît Majerus besluit zijn proefschrift met een paar algemene opmerkingen over de geschiedschrijving met betrekking tot uitzonderlijke episodes als bezettingen in de geschiedenis van een land. Een ervan is dat zijn geschiedenis van de Brusselse politie tijdens de Duitse bezettingen laat zien dat historici bij de bestudering van zulke episodes oog moeten houden voor het feit dat samenlevingen, en ook instellingen als de politie, in deze omstandigheden in belangrijke mate normaal blijven functioneren. Een andere opmerking betreft het feit dat de beslissingsmacht waarover politiemensen gewoonlijk altijd al beschikken, hen juist ook in zulke uitzonderlijke tijdvakken in staat stelt om zelf te bepalen wat zij wel en niet doen. En ook in die zin vertoont

het optreden van de politiemensen tijdens bezettingen volgens Majerus gewoonlijk meer overeenkomst met hun optreden in gewone tijden dan men zou verwachten.

Deze opmerkingen sluiten aan op een discussie die ook in Nederland wordt gevoerd over de mate waarin een bezetting een breuk vormt in de evolutie van een samenleving dan wel haar continuïteit belichaamt. Ik geloof dat Benoît Majerus in zijn uitstekende studie heeft laten zien dat in deze discussie niet moet worden gekozen tussen “breuk” en “continuïteit” maar juist onder ogen moet worden gezien dat tijdens een bezetting zowel een aantal dingen gewoon doorgaan als dingen in meer of mindere mate veranderen. Met andere woorden : beide fenomenen doen zich voor. Wat ik met mijn commentaar bij zijn conclusies heb willen zeggen is dat het natuurlijk wel uitmaakt met wat voor bezetting een land en dus ook een politiestelsel wordt geconfronteerd.

De continuïteit met het verleden zal in het geval van een oppervlakkige bezetting groter zijn dan in het andere geval. En omgekeerd : de breuk met het verleden zal groter zijn naarmate de bezetting ingrijpender is. En ook dit wordt bewezen door een vergelijking van de geschiedenis van de Nederlandse politie in en na de Tweede Wereldoorlog met de geschiedenis van de Belgische politie in deze twee tijdvakken. In het eerste geval, het Nederlandse, was de breuk met het verleden nagenoeg totaal en werd ná de oorlog een heel ander politiestelsel ingericht dan vóór de de oorlog had bestaan. In het tweede geval, het Belgische, zag het naoorlogse politiewezen er grotendeels hetzelfde uit

als het stelsel dat vóór de oorlog tot stand
was gebracht.

Cyrille Fijnaut